

HUMANIZM.
DZIEJE POJĘCIA
W HISTORII KULTURY POLSKIEJ
I W BADANIACH NAUKOWYCH

PROGRAM KONFERENCJI

Katedra
Literatury Staropolskiej
Uniwersytetu Jagiellońskiego

zaprasza na konferencję

**HUMANIZM.
DZIEJE POJĘCIA
W HISTORII KULTURY POLSKIEJ
I W BADANIACH NAUKOWYCH**

w Warszawie, 19 maja 2008 roku
w budynku starego BUW-u
Krakowskie Przedmieście 26/28
sala nr 308, III piętro

PROGRAM KONFERENCJI

PROGRAM KONFERENCJI

Rozpoczęcie konferencji godz. 9.30

ANDRZEJ BOROWSKI (UJ)

Co mamy dzisiaj do powiedzenia o humanizmie?

BARTOSZ AWIANOWICZ (UMK)

„Humanitas in Borussia”. Humanizm renesansowy w Prusach Królewskich (na przykładzie Torunia)

ELWIRA BUSZEWICZOWA (UJ)

Problem humanizmu barokowego

ALBERT GORZKOWSKI (UJ)

Humanizm biblijny

BARBARA KASZOWSKA (UJ)

„Przepisywanie humanizmu”. Od renesansowej *humanitas* do współczesnej „antropotechnologii”

ANETA KLISZCZ

Humanizm w ujęciach encyklopedycznych

JAKUB KORYL (UJ)

„Humanitas erasmiana” – „humanitas Christiana”

JAKUB NIEDŹWIEDŹ (UJ)

Humanitas Lithuanice. Pytania o kulturę humanistyczną w Wielkim Księstwie Litewskim XVI-XVIII wieku

CATERINA SQUILLACE (UJ)

Umanesimo o umanesimi: o humanizmie śródziemnomorskim

GRAŻYNA URBAN-GODZIEK (UJ)

Homo bucolicus. Poetyckie wzorce człowieczeństwa na przykładzie poezji pastoralnej i ich polskie realizacje w XVI i XVII wieku

MACIEJ WŁODARSKI (UJ)

Humanizm średniowieczny

PROF. DR HAB. ANDRZEJ BOROWSKI (UJ)

Co mamy dzisiaj do powiedzenia o humanizmie?

- A. Humanizm a humanistyka. Dzieje oddziaływania pojęcia „humanizm” i jego metamorfozy w kulturze europejskiej (historia idei):
- humanizm jako „prąd wiecznotrwały” (S. Łempicki),
  - humanizm jako *Bildungsideal* (funkcja parenetyczna literackich wzorów osobowości i ról społecznych przedstawionych w literaturze).
- B. Humanistyka jako zawód (dzieje pojęcia). Kryteria definicji:
- zawodowe (formalne) pojęcie obszaru „nauk humanistycznych” (*studia humanitatis*), swoiste dla ich przedmiotu metodologii, języków i celów. Humanista jako nauczyciel humaniorów (P. O. Kristeller),
  - światopoglądowe (kryterium „duchowe”); problem duchowości/intelektualizmu humanisty,
  - funkcjonalne (kryterium „użyteczności”) – humanizm a historyzm i historiozofia humanistyczna (perspektywa historyczna), mit „powrotu złotego wieku”, mit „postępu”, mit „człowieka jako miary wszechrzeczy”).
- C. *Humanitas* a formowanie świadomości (tożsamości uświadomionej) indywidualnej i społecznej (zbiorowej):
- humanizm a tożsamości narodowe (przykład „polskiej literatury narodowej”)
  - humanizm a tożsamość ponadnarodowa (kultu-

rowa, ideologiczna, wyznaniowa): „europejska” („*respublica Europaea*?”), „globalna”, „ekologiczna”, „eklezjologiczna” itp.).

D. *Humanitas* jako wyznacznik intelektualny tożsamości jednostkowej i zbiorowej: „*respublica litterarum*” alternatywny (?)/paralelny (?) do wyznacznika wyznaniowego (*Christianitas*) oraz przestrzenno-kulturowego („Zachód”, kultura zachodnia).

DR BARTOSZ AWIANOWICZ (UMK)
„*Humanitas in Borussia*”. Humanizm renesansowy w Prusach Królewskich (na przykładzie Torunia)

Zagadnienie humanizmu renesansowego w Prusach Królewskich pozostaje w silnym związku z powstaniem i rozwojem gimnazjów akademickich. W Toruniu, utworzone w 1568 roku gimnazjum akademickie, zorganizowane w oparciu o ustawy szkolne Johanna Sturma, szybko stało się nie tylko ważnym ośrodkiem edukacyjnym o randze zdecydowanie ponadregionalnej (nauki pobierali tu synowie mieszczan i szlachty z całych Prus Królewskich, lecz także protestancka młodzież z Polski, Litwy, Pomorza, Śląska, Czech, Moraw, a nawet z Węgier i Siedmiogrodu), lecz również centrum kulturotwórczym z pracującą na użytek miasta drukarnią oraz utalentowanym gronem profesorskim, z którego rekrutowali się nowołacińscy poeci i prozaicy. Ważnym elementem propagowania przez gimnazjum kultury humani-

stycznej była lektura autorów antycznych, w tym na przykład Cyserona, którego traktat *De officiis* ukazał się w toruńskiej oficynie Ferbera w 1611 roku jednocześnie z przekładem niemieckim i polskim. Od końca XVI wieku datuje się również obfita produkcja tekstów okolicznościowych, niekiedy o dużych walorach literackich. Przejawem humanistycznej erudycji związanych z gimnazjum autorów było stosowanie dobrej, klasycznej łaciny, lecz również dość częste pisanie drobnych utworów greckich. Istotnym elementem życia kulturalnego w renesansowym Toruniu były wreszcie organizowane cyklicznie przedstawienia dramatyczne oraz tzw. akcje oratorskie.

W moim referacie pragnę przedstawić antyczne i humanistyczne lektury obecne w zbiorach biblioteki gimnazjalnej i w programach zajęć toruńskiej uczelni, następnie przedstawić twórczość miejscowych autorów, ukazując ich antyczne i wczesnonowożytne źródła i związki z humanizmem, zwłaszcza północnym, niekiedy także włoskim, czego dowodzi na przykład obecność dialogów mediolańczyka Hortensiusa Landusa w druku wydanym w 1583 roku w toruńskiej oficynie Melchiora Nehringa.

DR HAB. ELWIRA BUSZEWICZ (UJ)
Humanizm barokowy

1. Przedmiotem wystąpienia będzie przede wszystkim obecność w literaturze barokowej głównego nurtu humanistycznego, zdefiniowanego przez Jacquesa Maritain'a jako tendencji zmierzającej do tego,

by człowiek stawał się coraz bardziej człowiekiem oraz do objawienia się całej zawartej w jego naturze wielkości dzięki uczestnictwu w tym wszystkim, co go może wzbogacić; można to wyrazić jako „koncentrowanie się świata w człowieku” (idea mikrokosmosu) oraz „rozprzestrzenianie się człowieka w świecie”. Chodzi zatem o odkrywanie i wykorzystywanie twórczych możliwości ludzkiego rozumu, a także o podjęcie trudów służących ujarzmieniu natury i uczynieniu jej narzędziem ludzkiej wolności. Nasza refleksja będzie zatem zmierzała ku ustaleniu humanistycznych paradygmatów postrenesansowego obrazu człowieka, świata i miejsca człowieka w świecie oraz ku określeniu czynników determinujących ten obraz (tradycja antyczna, biblijna etc.).

2. Nie można przy tym zapominać o swoistej dialektyce, którą obciążone jest pojęcie humanizmu barokowego; dialektyka ta prowadzi do koncentrowania się badań nad literaturą (zwłaszcza poezją) baroku wokół dramatu ludzkiej wolności; być może spojrzenie to domaga się rewizji i ta również będzie jednym z naszych postulatów badawczych, zwłaszcza w zakresie poezji zwanej mniej czy bardziej słusznie metafizyczną. Oznacza to, że analiza interesującego nas zjawiska musi się rozpocząć od poetów określanych jako „barokowi” według kryteriów nie chronologicznych, a stylistycznych (takich jak np. Sęp czy Grabowiecki), a zamknąć poezją późnego baroku sięgającą XVIII wieku.

3. Szczególna uwaga zostanie zwrócona na próbę zdefiniowania dającego się zauważyć w literaturze chrześcijańskiej „humanizmu pobożnego” (wyraźającego z salezjańskiej wizji człowieka jako istoty

pozostającej w osobistej relacji z Bogiem i Bogu oddanej, widzącej swą wielkość w pełnieniu woli Boga oraz otwartej na piękno świata). Istotne wydaje się, w jakim stopniu ten rodzaj „humanizmu” zależny jest od wyznania, środowiska religijnego, typu religijności (np. poezja różnowiercza, w tym ariańska, poezja jezuitska [np. Sarbiewski, Ines]).

4. Refleksje nad różnorodną obecnością tendencji humanistycznych w literaturze baroku nie ograniczą się do przykładów zaczerpniętych z poezji, lecz przedmiotem ich będzie także dostarczająca bogatego materiału porównawczego proza o charakterze pamiętnikarsko-historycznym (np. Żółkiewski) paronetyczno-politycznym (np. Fredro, Lubomirski), jak również oratorstwo okolicznościowe i inne pisma.

DR HAB. ALBERT GORZKOWSKI (UJ)

„A inni, naśmiewając się, mówili: Opili się młodym winem”. Oblicza humanizmu biblijnego w Polsce dawniej i dziś

Celem opracowania jest zilustrowanie najważniejszych aspektów rozumienia idei tzw. humanizmu biblijnego w polskiej myśli historycznokulturowej i literackiej, zarówno w wiekach dawnych, jak i w dobie współczesnej. Zważywszy na złożoność i pojemność samego pojęcia „humanizm biblijny”, autor pragnie zadać pytanie o funkcje, metody oraz charakter recepcji myśli biblijnej w historii literatury i historii idei w Polsce, zwłaszcza w odniesieniu do kwestii autentycznego i świadomego kształtowania przez jednost-

kę własnego człowieczeństwa. Czy przekład Biblii musi być atrybutem tego rodzaju humanistycznej postawy? Czy medytacja biblijna znalazła w Polsce podatny, czysty grunt? Czy antropodycea była i jest istotnym wyrazem humanizmu biblijnego? I czy nie pozostaje on dziś naiwną mrzonką wobec konkretnych symptomów i przejawów „cywilizacji niedorostków”?

MGR BARBARA KASZOWSKA-WANDOR (UJ)
 „Przepisywanie humanizmu”. Od renesansowej humanitas do współczesnej „antropotechnologii”

Głównym przedmiotem niniejszego tekstu jest sposób rozumienia i rola terminu „humanizm renesansowy” we współczesnych nurtach stanowiących szeroko rozumianą recepcję humanizmu. Jako dominujące i jednocześnie silnie reprezentatywne dla współczesnej refleksji metahumanistycznej przywołane zostają tutaj głównie nurty nowego historycyzmu oraz posthumanizmu. Podstawowe analizowane w tekście problemy są zatem następujące: jak współcześnie rozumiany jest termin „humanizm renesansowy”? (z jakimi koniecznymi zastrzeżeniami musi wiązać się użycie tego terminu). Jak interpretują go badacze łączeni z kierunkami nowego historycyzmu i posthumanizmu? Jakie miejsce zajmuje w pojęciowej mapie humanizmu tworzonej współcześnie głównie przez krytyków tej idei? Analizie poddane zostały zatem odmienne interpretacje ewolucji humanizmu od renesansu do współczes-

ności. Wskazane zostały przy tym ich różnorodne inspiracje w myśli współczesnej, przede wszystkim myśli postheideggerowskiej, ale także nowszych kierunkach takich, jak postkolonializm czy studia medioznawcze.

Ponadto analizy skupią się na ograniczeniach tego typu interpretacji, niejednokrotnie wskazywanych przez samych przedstawicieli badanych tutaj kierunków.

Oprócz dominującego schematu wpisującego humanizm renesansowy w ramy krytyki procesu modernizacji, przywołane zostały projekty ujęcia humanizmu renesansowego jako niezbędnego, lecz porzuconego ogniwa w rozwoju humanizmu. Przedmiotem analiz są więc także nowe projekty humanizmu, czyniące z humanizmu renesansowego punkt odniesienia dla formułowania własnych idei. Przede wszystkim chodzi tu zatem o aplikacje terminu „humanizm transakcyjny” zarówno w odniesieniu do myśli renesansowej, jak i współczesnej. Znaczenie tego terminu jako odnoszącego się do współczesnych prób odnowienia i pogłębienia sensu idei humanizmu stanie się przedmiotem końcowej części tekstu.

DR ANETA KLISZCZ
 Humanizm w źródłach słownikowych
 i encyklopedycznych

Przedmiotem zainteresowania badaczy biorących udział w szeroko zakrojonym projekcie badawczym, jakim jest grant „Humanizm. Idee, nurty i paradygma-

ty humanistyczne w kulturze polskiej”, jest kompleksowe opracowanie tradycji humanizmu polskiego w aspekcie historyczno-kulturowym, teoretyczno-metodologicznym i wreszcie formacyjno-edukacyjnym, kładąc nacisk nie tylko na jego specyfikę i odrębność, ale także na kontekst europejski rozwoju humanizmu polskiego.

W swoim wystąpieniu chciałabym zatem przyrzeć się, jak termin „humanizm” i terminy mu pokrewne funkcjonują na najbardziej podstawowym, mianowicie słownikowym poziomie.

Pierwsza część mojego wystąpienia poświęcona będzie obecności gniazd słowotwórczych leksemów wywodzących się od rzeczownika *homo*, *hominis* w słownikach i tezaurusach języka łacińskiego obejmujących bądź łacinę klasyczną (współczesnych, np. *Oxford Latin Dictionary*, ed. P. G. W. Glare, oraz wcześniejszych, np. *Totus latinitatis lexicon* E. Forcelliniego), bądź łacinę późniejszą (np. słowniki Du Cange’a, Southera czy *Słownik łaciny średnio-wiecznej w Polsce*).

W drugiej części analizy zostaną poddane analogiczne gniazda słowotwórcze zamieszczone w podstawowych słownikach europejskich języków nowożytnych, tj. *Oxford English Dictionary*, *Le Robert*, słowniku S. Battaglii i innych.

W końcowej części wystąpienia skupię się na słownikach języka polskiego i zamieszczonych w nich definicjach leksemu *humanizm* i pokrewnych, starając się przyrzeć ewentualnym przeobrażeniom, którym te definicje uległy.

Truizmem jest twierdzenie, że język człowieka jest obrazem jego świata i odzwierciedla sposób percep-

cji tegoż. Niewątpliwie jednak postawienie pytania, w jaki sposób pojęcie „humanizm” jest obecne w słownikach, pozwoli uzyskać kilka godnych uwagi odpowiedzi.

MGR JAKUB KORYL (UJ)

*Humanitas Septentrionalis – Christiana – Eras-
miana. O koncepcji „humanitas”
Erazma z Rotterdamu*

Celem tej rozprawy jest zarysowanie w kilku podstawowych punktach koncepcji humanizmu chrześcijańskiego Erazma z Rotterdamu, rozumianego tutaj jako egzemplifikacja szerszego zjawiska, tzn. humanizmu renesansu północnego w pierwszej połowie XVI wieku. Taki projekt humanizmu jest bezpośrednim skrzyżowaniem dwóch tradycji: południowej, tzn. renesansu we Włoszech, oraz północnej, ale rozumianej tutaj dwutorowo, jako niderlandzko-nadreński nurt pobożności *devotio moderna* oraz tradycja humanizmu angielskiego, reprezentowana głównie przez Jana Coleta. Ze względu na heterogeniczność i różnorodność dziedzictwa renesansu we Włoszech ograniczono się do zasygnalizowania zagadnień filologicznych (L. Valla, F. Beroaldo st.) oraz antropologicznych (M. Ficino, G. Pico della Mirandola). Ponadto w latach dwudziestych XVI wieku znaczące piętno na tej koncepcji pozostawiła reformacja protestancka w Niemczech. Poruszana tutaj problematyka geografii historycznoliterackiej, w odniesieniu do „południa” ukazuje dewaluację,

reinterpretację oraz przekształcenie kluczowych dla „północnego” obszaru kulturowego mitów przestrzennych, takich jak *iter Italicum*, *romanitas – ecclesia civitas*, *christianitas*. Podobna rola przypisana jest mitowi antropologicznemu *imitatio Promethei – imitatio Christi*. Perspektywa porównawcza natomiast opisuje treść wzajemnych (w obrębie wskazanych wcześniej obszarów kulturowych) wpływów i zależności, a następnie uwidocznia proporcję między oryginalnością i wtórnością Erazmiańskiej koncepcji. Wreszcie humanizm chrześcijański na północ od Alp w pierwszej połowie XVI wieku jest zjawiskiem wielowarstwowym, o charakterze w równym stopniu antropologicznym, teologicznym, jak i filozoficznym. Reprezentują go więc rozważania nad Erazmiańską koncepcją wolnej woli, jego programem odnowienia teologii (*bonae litterae*, *docta pietas*), wreszcie uwagi dotyczące jego koncepcji filozofii Chrystusowej (*philosophia Christi*). Analizom kluczowego pojęcia „humanitas” (oraz jemu pokrewnych) towarzyszą spostrzeżenia z pogranicza semazjologii oraz historii idei. Osobną kwestią jest zakres, w jakim humanizm chrześcijański, będący tutaj formą zdefiniowanej oraz integralnej postawy intelektualnej, był wówczas rozpoznawany, a przede wszystkim identyfikowany z osobą Erazma.

DR JAKUB NIEDŹWIEDŹ (UJ)
Humanitas Lithuanice. Pytania o kulturę humanistyczną w Wielkim Księstwie Litewskim
 XVI-XVIII wieku

W referacie postawione zostanie główne pytanie i kilka pytań dodatkowych, a wszystkie będą się koncentrować wokół znaczenia pojęcia „humanitas”/ „humanizm” na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego (XVI-XVIII w.). *Humanitas*, identyfikowana z południem i zachodem Europy, uległa na Litwie inkulturacji, a jej postać znacząco się różniła od jej źródeł włoskich, niemieckich i polskich. Ponieważ humanizm był tutaj w dużym stopniu identyfikowany z *Latinitas* (łacińskością, kulturą łacińską), może warto zadać pytanie o skutki rozprzestrzeniania się tego paradygmatu w kraju, którego kultura była pierwotnie prawosławno-ruska. Następnie należałoby postawić kolejne pytania: czy można wyróżnić jakieś wyznaczniki litewskiego humanizmu lub czy istniało kilka odmiennych jego wariantów? Czy i w jaki sposób istniał humanizm prawosławny? W jakim stopniu można mówić o długim trwaniu humanizmu na Litwie? Jak humanizm z nurtu elitarnego stawał się coraz bardziej popularny i czy można mówić o obecności idei humanistycznych w kulturze ludowej? I wreszcie ostatnie pytanie dotyczyłoby znaczenia tekstów humanistycznych w skryształizowaniu się świadomości narodowej obywateli Wielkiego Księstwa Litewskiego.

DR CATERINA SQUILLACE (UJ)
Umanesimo o Umanesimi: o humanizmie
 śródziemnomorskim

Niniejszy referat przedstawia problem terminologiczny, dotyczący pojęcia humanizmu w śródziemnomorskim obszarze kulturowym. W szczególności sposób zostanie uwzględniona debata, która toczyła się we Włoszech w drugiej połowie XX wieku i trwa aż do dziś. Niektórzy badacze używają bowiem terminu „Umanesimo”, podkreślając w ten sposób jednolity charakter kultury XV wieku. Inni pozostają zwolennikami wyżej wspomnianego terminu, lecz w celu dodatkowego sprecyzowania charakteru poszczególnych nurtów, w których rozwijał się humanizm, dodają do niego różnorakie określenia: *civile*, *religioso*, *filosofico* itd. Nadto, niektórzy badacze stosują dla rozstrzygnięcia owej zasadniczej kwestii kryteria „geograficzne” („Umanesimo settentrionale, meridionale, mediterraneo”) bądź odnoszą się do cech typowych dla humanizmu w poszczególnych centrach kulturowych (stąd „Umanesimo fiorentino, veneziano, napoletano, dalmata”). W końcu, zdaniem innych specjalistów, nie ma w ogóle sensu używać terminu „humanizm”, w związku z czym preferują bardziej neutralne określenie „Quattrocento”.

Referentka będzie ilustrowała poszczególne stanowiska w tej fundamentalnej kwestii, podając jednocześnie informacje na temat aktualnych kierunków badań w najważniejszych włoskich ośrodkach naukowych.

DR GRAŻYNA URBAN-GODZIEK (UJ)
Homo bucolicus. Poetyckie wzorce człowieczeństwa na przykładzie poezji pastoralnej i ich polskie realizacje w XVI i XVII wieku

A. Wergiliańskie *Bukoliki* stanowią odosobniony przykład dzieła, które było obecne w powszechnej świadomości ludzi wykształconych nieomal bez przerwy od czasu powstania (I w. A.C.) po wiek XIX A.D. Pozycję tę dzieła i gatunkowi zapewniły m.in. nieustający, choć różnorako motywowany, kult Wergiliusza w średniowieczu i nowożytności, ciągła obecność eklog w spisach lektur szkolnych, jak również ich czynne uczestnictwo w narodzinach humanizmu renesansowego: eklogi piszą Dante, Petrarca i Boccaccio – a za nimi szereg poetów i uczonych *Cinquecenta*. Gatunek ten zapładnia umysły myślicieli, poetów, malarzy i muzyków, znajdując nowe środki wyrazu i kierunki ewoluowania idyllicznych idei. Jego udział w kształtowaniu humanistycznych wzorów człowieczeństwa wydaje się znaczny i dalekosiężny.

B. Analiza tekstów antycznych, w których występują tematy i motywy pastoralne, a także prześledzenie ich trwałości i oddziaływania w literaturze europejskiej pozwalają dostrzec wyraźnie ukształtowane wzorce ludzkich postaw i reprezentowanych przez nie idei. Pierwszy z nich łączy się z mitem Wieku Złotego. To, co charakteryzuje człowieczeństwo tego czasu (w wersji Owidiusza), to poczucie bezpieczeństwa, choć nie było prawa i kar (*erant sine vindice tuti*, Met. I 93), beztraska wobec braku wojen (*sine militis usu / mollia securae peragebant otia gentes*, 99/100), zadywanie wiecznotrwałego odpoczynku (*otium*), zado-

wolenie ze spożywania owoców ziemi (*contentique cibus nullo cogente creatis*, 103). A zatem jest to, nazwijmy go tak dla porządku: *homo otiosus*, a także (niech będzie): *homo immaculatus*. Z tym łączy się bowiem przekonanie o pierwotnej czystości moralnej człowieka spędzającego życie na łonie żywiącej go przyrody (tu też chyba można upatrywać jedno ze źródeł Rousseau'ańskich idei pierwotnej niewinności). Pasterska niewinność nie musi być pierwotna – postawa człowieka samorzutnie ograniczającego swoje potrzeby i wymagania ma źródła w myśli stoickiej. Idylliczny *homo felix*, to *homo mediocris* (motyw *O felix senex!* Wergil. ecl. I); powracający m.in. u Tibullusa, Horacego (epod. II) czy Tassa (*Jeroz.: Erminia wśród pasterzy*). Można by tu mówić o swoistym stoicyzmie bukolicznym.

C. Pasterz to również *homo contemplativus*, dla którego *otium* i *solitudo* (według Petrarcki) to warunki oddawania się refleksji filozoficznej, albo też kontemplacji religijnej (*otium religiosum*). Bohater sielanki to wreszcie *homo litteraris* (pojęcia *otium litterarum* i *solitudo*). Bohater ten to zwykle poeta wyobcowany, nierozumiany bądź nieakceptowany przez otoczenie (Dafnis Teokryta, Gallus Wergiliusza, Sincer Sannazara, bohater sielanek Szymonowica). Ciekawym zjawiskiem jest w obrębie tego rodzaju idylli refleksja metaliteracka w konwencji pastoralnej (obecna zwłaszcza w poezji nowołacińskiej, u nas choćby w elegii ks. III Kochanowskiego).

D. Bukoliczne szczęście opiera się w ogromnej mierze na trwałym pokoju. U jego literackich źródeł stoi antymilitaryzm wergiliańsko-tibulliański. W miejsce wojny postulowana jest miłość: Tibullus – topos *mili-*

tia amoris; uśpiony Mars i Wenus w otoczeniu bukolicznych satyrów (Boticelli) etc. Pasterz bowiem to *homo amans (non militans)*. Miłość pasterska może być szczęśliwa – wariantem mitu pierwotnej niewinności była też na przykład idea idyllicznej wolnej miłości (jak choćby w *Amintasio* Tassa) czy miłości nieprzekupnej w epoce, która choć złota, wagi złota nie znała (elegia rzymska i renesansowa). (Polemika z wyidealizowaną miłością pasterską – Lubomirski, *Armida*). Częściej chyba jednak jest nieszczęśliwa, a pasterz-poeta dzieli los z porzuconym ubogim poetą-wiernym kochankiem z elegii rzymskiej. A zatem jest on wzorem *homo flebilis*. Począwszy od postaci Dafnisa (Teokryta i Wergiliusza), pasterz zali się i umiera z miłości. Lamentacje miłosne spletają się niekiedy z lamentacjami funeralnymi, a lament przyrody nad zmarłym staje się stałym motywem epicedialnym (Teokryt, id. I, *Lament nad Adonisem*, *Epitaphium Bionis* etc. epicedia bukoliczne). Nadto śmierć pojawia się w kontekście motywu ikonograficznego *Et in Arcadia ego*. W liryce erotycznej humanistów rozwija się motyw Elizjum kochanków (w Polsce: Kochanowski, El. II 10).

E. Pasterz kochający (świadom tradycji *amour courtois*) przekształcił się prędko w dworzanina – za czym idzie przez wieki dworska maskarada pasterska (*Pasterz Filidy* etc. po *Astreę* d'Urfego). Dworom służy też pasterz-śpiewak jako, nazwijmy go, *homo panegyricus*. Główne źródło: wergiliański *genethliacon*, ecl. IV (Joachim Bielski dla Władysława IV, przekład ecl. IV Koźmiana dla syna Napoleona); teokrytejskie epitalamium Helenie.

F. Wysoka konwencjonalizacja gatunku i przekazywanych przezeń idei wywołuje prawie natychmiast polemiki, parodie i próby ośmieszania (np. Cervantesa *Don Kichot*, Molier) – pasterz w krzywym zwierciadle.

G. Innym wariantem literackiej sielanki, nader chętnie uprawianej zwłaszcza w Polsce, jest poezja ziemiańskiej szczęśliwości. Jednak głównym źródłem tego nurtu są poematy dydaktyczne, jak *Prace i dni* Hezjoda czy *Georgiki* Wergiliusza. Bohater to *homo agricola*, który wiezie pracowite życie właściciela folwarku, będące dla niego źródłem spokojnej radości (*casus* Reja i jego następców). Stan ten można by nazwać *negotium otiosum* – choć nasi ziemianie i ich bohaterowie w czasie wolnym od prac rolniczych zamieniali swoje *otium negotiosum* w *otium litterarum*.

PROF. DR HAB. MACIEJ WŁODARSKI (UJ)
Humanizm średniowieczny

W referacie zwrócona została uwaga na ważniejsze wyznaczniki humanizmu średniowiecznego (zwłaszcza XII-wiecznego), takie jak: recepcja twórczości literackiej autorów starożytnych, docenienie znaczenia rozumu i rozumnego porządku we wszechświecie, co owocowało rozwojem wiedzy empirycznej i myślenia abstrakcyjnego, podkreślanie przez twórców godności ludzkiej natury, sprzyjające kształtowaniu się postaw krytycznych, aspekt filologiczny, związany z poszukiwaniem i badaniem antycznych rękopisów oraz z zainteresowaniem językiem łacińskim i na-

śladowaniem stylu pisarzy starożytnych. Dotknięte zostało zagadnienie powiązań humanizmu chrześcijańskiego z humanizmem pogańskim, ale nacisk położony został przede wszystkim na wpływy antyku. W związku z Abelardem i Heloizą przypomniane zostało założenie humanistów, iż człowiek zdolny jest skutecznie formować samego siebie, a więc kwestia samowiedzy i sprawa podejścia do problemów moralnych. Zwrócona też została uwaga na dążenie humanistów do przetrwania w pamięci potomnych, co nazywane bywa antropomorfizacją piśmiennictwa, które potrafi ludziom wcielonym w teksty własne lub cudze zrekompensować nieuchronne skutki biologicznego przemijania. Na koniec omówione zostało oddziaływanie tradycji antycznej w literaturze polskiej przed XV wiekiem i specyficzne połączenie inspiracji wywodzących się z humanizmu średniowiecznego z początkami wpływów renesansu włoskiego.

oprac. red. Jakub Niedźwiedz i Ewa Ślusarczyk